

Hein Andréé (1882-1961)

Dianne Hamer

In 2001 werd door het Historisch Museum Apeldoorn met steun van de 'Stichting Vrienden van het Historisch Museum Apeldoorn' een fraaie collectie van 72 stuks aardewerk van de pottenbakker Hein Andréé aangekocht.

Hein Andréé is niet zo bekend als pottenbakker, toch wordt hij door specialisten op dit gebied gerekend tot de belangrijkste keramisten van de 20e eeuw. Meestal wordt hij in overzichten van Nederlandse keramiek slechts in de marge genoemd. Ook tijdens zijn leven werd hij vaak in de schaduw gesteld van andere keramisten, zoals Bert Nienhuis en Chris Lannooy.

Dat hij zo betrekkelijk weinig bekendheid had, wordt waarschijnlijk voor het grootste deel verklaard door zijn karakter, niet door de kwaliteit van zijn werk. Voor een buitenstaander was hij een stugge, in zichzelf gekeerde solist, die zeer minimale contactuele eigenschappen had. Hij had te weinig contact met andere pottenbakkers en daardoor nauwelijks invloed. Hein Andréé timmerde te weinig aan de weg, hij was de raspottenbakker, die over een fabelachtige draaietechniek beschikte, waarmee hij anderen ver achter zich liet. Hij was een ambachtsman, een in de praktijk geschoolde handwerker, waardoor hij zich onderscheidde van andere pottenbakkers die aan de kunstacademie waren opgeleid.

'Met m'n twaalfde jaar kwam ik bij vader en m'n broers in de fabriek. Dat was in de tijd dat je driekwart cent voor een bloempotje kreeg en dat ik er 1500 per dag van de stok draaide. Toen heb ik draaien geleerd. Al

het keukenaardewerk heb ik toen leren draaien, alles moest vlug en toch degelijk. Op geen vakschool leer je het ooit zo.'

Hij heeft zijn leven lang naar nieuwe mogelijkheden gezocht en heeft altijd, geleid door zijn eigen gevoel voor schoonheid, nieuwe uitdrukkingsvormen proberen te vinden. Zo heeft hij zeer bijzondere en geraffineerde glazuren ontwikkeld, waarvoor hij eindeloos aan het experimenteren was. Hij streefde vaak naar effecten die een gelijkenis vertoonden met de natuur, voorbeelden daarvan zijn katten-, slangen- en hazenhuidimitaties evenals glazuren met namen als 'viskuitcraquelé' en 'gebroken ijs'. De ene keer gebruikte hij donkere glazuren met een diepe glans, dan weer gaf hij zijn vazen een ruwe huid. Hij zei hierover: 'Een pottenbakker is in de eerste plaats een pottendraaier. Draaien doe je zelf, de glazuren koop je. Het eerste heb je volkomen in de hand, hoe de glazuren zullen vloeien moet je afwachten'.

Doordat hij telkens verschillende kleimassa's, glazuuringrediënten en wisselende temperaturen waarop gebakken werd toepaste, kreeg hij verfrissende resultaten in zijn werk. Hij noteerde altijd heel zorgvuldig de samenstelling van zijn kleimengsels, evenals die van zijn glazuren. Hij liet zich inspireren door het Chinese Tang keramiek, maar ook door vormen uit Egypte, Japan en Perzië.

Zijn werk is verwant aan Lannooy, omdat ze dezelfde inspiratiebronnen gebruikten, maar het is meer introvert en verfijnd van karakter en het is bij veel lagere temperaturen gebakken.

vóór 1915:

AAA Gebr Andréé.
99 Apeldoorn

tot 1920:

na 1920:

485
J.H. Andréé
Apeldoorn

722A

Apeldoorn

Johannes Henricus Andréé was de laatste telg afkomstig uit een Westfaals pottenbakkersgeslacht, dat daar vanaf het midden van de 17e eeuw actief was. Ze maakten potten, kannen en ander gebruiks aardewerk. Op de mooiste stukken werden voorstelling in reliëf aangebracht. In het Museum für niederrheinische Volkskunde in Kevelaer bevinden zich twee grote schotels die in 1767 in Issum werden gemaakt door Jan HHHendrick Andreae. Op de ene is de kruisiging van Jezus afgebeeld, op de andere de kruisafname. Beide schotels hebben een rand met bloemmotieven. Deze bordes zijn in warmbruine, gele en groene tinten uitgevoerd en zijn typische uitingen van naïeve volkskunst en mogelijk geïnspireerd door laatgotische houtsnijaltaren.

Diverse leden van de familie Andréé vestigden zich in de 19e eeuw als pottenbakker of pottenbakkersknecht in Nederlandse dorpen en steden. De grootvader van Hein, J.F.H. Andréé, die in 1802 in Isselburg in Westfalen werd geboren, trok naar het Gelderse Putten en trouwde in 1821 met de Apeldoornse Aleida Tielleman. Hun zoon Gerhardus werd nog in Putten geboren. Omstreeks 1840 vertrok het gezin naar Apeldoorn. J.F.H. Andréé had toestemming gekregen van de Gedeputeerde Staten van Gelderland om in Apeldoorn een pottenbakkerij te beginnen, in de buurt van het

Griftkanaal. Uit jaaroverzichten van de gemeente Apeldoorn over de periode van 1857 tot 1876 blijkt dat de fabriek volop werk had en dat er 1 à 3 arbeiders in dienst waren. In 1862 stierf J.F.H. Andréé en zijn zoon Gerhardus, die toen 24 jaar was, zette het bedrijf voort. Hij trouwde met Johanna Linthorst, die in 1842 in Voorst was geboren, en kreeg met haar 3 zoons en 4 dochters. De op één na jongste was Johannes Henricus: Hein. Hij werd geboren op 5 januari 1882, zijn broers Johannes Albertus ('Johan') en Theodorus ('Dorus') waren respectievelijk 17 en 16 jaar oud bij de geboorte van Hein. Zij werkten al in de pottenbakkerij van hun vader, die niet gemakkelijk was voor zijn kinderen. Hij was erg streng en had een zeer dominante persoonlijkheid.

In de werkplaats werden bloempotten, inmaakpotten, koffie- en tabakspotten, bekers, kannen, kandelaars en grote pannenkoekenborden gemaakt, eenvoudig maar goed van vorm en bedekt met een effen glazuur: bruin, groen of geel en vaak versierd met enkele horizontale, rechte of golvende strepen. De grondstof die gebruikt werd was leem van de Veluwe, vooral uit de omgeving van Assel. Met paard en wagen werd de leem door een knecht naar de fabriek aan het Apeldoornse Kanaal gereden. Dit aardewerk werd in de eerste decennia van deze eeuw o.a. verkocht door Liberty (later Metz & Co.) in Amsterdam.

Hein werd hier op 12-jarige leeftijd ook aan het werk gezet. In een artikel in de Nieuwe Apeldoornse Courant van 31 januari 1959 staat hierover:

'J.H. Andréé was geen artistiek wonderkind. Toen hij nog op school een (lastige) leerling was, dacht hij er over machinebankwerker te worden. Dat mocht niet van zijn vader, die zich niet kon voorstellen dat een telg uit een geslacht van pottenbakkers vanaf minstens het jaar 1700 een andere stiel zou kiezen. De oudere broers waren toen al bekwame draaiers en bakkers, de jongste zou dat ook worden. Maar die jongste wilde niet. Hij bedankte voor de school 'met het grootste plezier in m'n hart', zoals hij zei, maar dat plezier smolt weg, toen hij zijn broers moest helpen. Vader Andréé koos een tussenweg. Hij kocht vier pinken en twee melkkoeien en die moesten door Hein worden verzorgd. De tijd die overschoot moest hij draaien, draaien en nog eens draaien. Waardoor hij er dan toch plezier in kreeg, dat draaien en bakken? Het Koninklijke Hof bestelde de bloempotten bij zijn vader en toen dat weer eens gebeurde was de knecht, die ze anders draaide, ziek. Dat prikkelde de eierzucht van Hein en zonder dat zijn vader er iets van wist, draaide hij deze potten, waaraan natuurlijk bijzondere zorg moest worden besteed. Zijn vader vond de potten de volgende morgen. Hij vroeg wie ze had gemaakt

en toen Hein naar voren kwam, trok zijn vader zijn beurs en gaf hem zwijgend twee gulden, een heel kapitaal in die tijd en voor een jongen die amper zakgeld kreeg.

'Nooit daarvoor of daarna heeft m'n vader m'n werk goedgekeurd' voegde Andrée er aan toe, 'want ik had een vader die erg streng was en het vanzelfsprekend vond dat je goed bij hem werkte. Maar toch voelde m'n vader dat ik meer wilde dan zo maar potten draaien, want ik kreeg verlof om na de werktijd te experimenteren met klei en glazuren, tenminste als ik het materiaal aan hem terugbetaalde. Ik was zeventien, achttien jaar. Toen kreeg het vak me te pakken en daarna heb ik dag en nacht doorgewerkt om het beste te bereiken.'

Hein's vader kreeg een glazuurmolen cadeau van koning Willem III, met wie hij op nogal vriendschappelijke voet stond. Hein André vertelde graag de anecdotes over de contacten tussen zijn vader en de koning, bijv. het volgende verhaal: De vorst verscheen meermalen aan de andere zijde van het Kanaal, en dan klonk het: 'Andrée, zet me eens over, we gaan vissen'. 'Ik kom, Majesteit' en de roeiboot werd losgegooid en Andrée sr. zette dan de koning over. Bij het vissen in het Kanaal genoot Hein, de jongste zoon, de eer de wormen aan de koninklijke hengel te mogen slaan.

Een andere, door hem graag vertelde anecdote was deze: 'In gezelschap van enige heren der hofhouding bracht de koning eens een bezoek aan de pottenbakker. Een der heren van het gevolg zette zich aan de draaischijf op bevel van de koning, en zo goed en zo kwaad als het ging werd er gedraaid, waarbij de hoveling zijn fraai costume lelijk besmeurde, tot grote hilariteit

van de anderen. Dit leedvermaak verdroot de koning en hij besloot allen een lesje te geven. In plaats van per ruitje terug te keren stelde de koning voor te voet te gaan. Van de Koudhoornsluis af ging het op het modderriviertje de Grift af. De koning, die hoge kaplaarzen droeg, waadde rustig door de modderbedding, en de heren van het gevolg bleef niets anders over dan de koning te volgen, waarbij zij op hun beurt hun kleding deerlijk besmeurden...'

Aanvankelijk werkte Hein samen met zijn oudere broers, in 1915 overleed zijn broer Johan en vanaf omstreeks 1920, toen zijn broer Dorus ophield met pottenbakken, werkte hij alleen verder. Hij bleef zijn hele leven vrijgezel en woonde in het ouderlijke huis niet ver van de fabriek verwijderd aan het Kanaal, eerst nog met zijn vader en ongetrouwde zusje, later alleen. Geleidelijk aan legde hij zich steeds meer toe op het maken van 'kunstardewerk', waarbij de stijl van het 'glazuurspel' van grote invloed werd. In deze periode, de jaren '20 van de 20e eeuw, maakte hij veel grote en kleine, ovale en ronde vazen, naast wandborden en kruiken, dikwijls met flambé- en lusterglazuren, maar ook met transparante glazuren, die de kleur van de klei laten meespreken in het eindresultaat. Vanaf ca. 1927 werden de vormen kleiner, vaak bol- of eivormig. Zijn experimenten met glazuren resulteerden in o.a. crackelé, sang de boeuf, spikkel-, marmor-, blaasjes- en inker-effecten. Ook zilver en brons werden nagebootst.

Vanaf ongeveer 1933 tot 1959 oefenden de gracieuze vormen van Chinese keramiek een grote invloed op hem uit, deze werden bedekt met zeer gevarieerde en fantasievolle glazuren: oppervlaktestructuren uit de natuur zoals dierenhuiden, metalen, gesteenten maar ook parelmoerglanzen en een goudgeel honingraat-kristalglazuur. Ook paste hij graag goud- en koperglanzen toe. Andrée wilde, anders dan Lanooy, zo min mogelijk aan de toevallige werking van het vuur overlaten. Het liefste wilde hij alles van te voren berekenen.

In deze periode maakte hij vooral heel kleine, bolle vaasjes, al dan niet van een dun rank oprijzend halsje voorzien evenals vaasjes die in een slanke curve uitlopen, soms met een hoog opbollende schouder.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft Andrée weinig potterie meer gemaakt, wel bleef hij experimenteren om een volmaakt 'Delfts-wit' glazuur te verkrijgen.

Hein André exposeerde in de jaren '30 regelmatig samen met de gebroeders Persijn uit Beekbergen. J.H. Persijn was een schilder die romantische schilderijen, aquarellen en tekeningen maakte met

figuren uit sprookjes en legenden. Zijn broer, P. Persijn, was een wever die werken, die 'eenvoudig en voornaam van kleur' waren, maakte. Ook de schilder Kees van Urk deed mee aan deze gezamenlijke tentoonstellingen, zijn werk liet invloeden van Van Gogh en Gauguin zien. Het viertal heeft in Apeldoorn, Laren en Groningen geëxposeerd.

Van Urk had een kunsthandel in Barchem bij Lochem en hij exposeerde en verkocht daar ook werk van Andrée. Later verhuisde hij naar Blaricum, waar hij zijn kunsthandel voortzette en ook weer het werk van Hein verkocht.

Hein Andrée had verschillende leerlingen, de bekendste hiervan is Henny Radijs, met wie hij tot aan zijn dood een hecht contact heeft onderhouden. Zij correspondeerden met elkaar en Henny kwam hem een maal per jaar opzoeken. In zijn brieven ventileerde Andrée o.a. zijn mening over andere pottenbakkers, over Lanooy schreef hij: 'Hij geeft zich uit voor de beste draaier, maar hij zal die grote formaten toch niet kunnen maken'. Hij gaf Henny het volgende advies: 'Koop niet bij de maat, draai niet bij de maat, maar maakt mooie kleine edele potjes'.

Uit zijn brieven blijkt dat hij zich wel miskend voelde als pottenbakker, door toedoen van Henny Radijs werd er weer grotere belangstelling voor zijn werk getoond: hij was mede-exposant op de tentoonstelling 'Nederlandse Ceramiek', die in 1958 begon in de Academie van 's Hertogenbosch en daarna twee jaar rondreisde langs verschillende Nederlandse, en later ook Duitse, steden. De Academie in Den Bosch kocht ca. 20 exemplaren van zijn werk aan evenals verschillende andere musea in het land.

In 1971 is er een expositie van zijn werk geweest in het museum Boymans van Beuningen in Rotterdam en in 1972 zowel in het van Reekummuseum in Apeldoorn als in het Gemeentemuseum in Arnhem.

Op 9 december 1961 overleed hij in Sint Liduina Ziekenhuis in Apeldoorn. Hij had geen testament opgemaakt en zijn keramische nalatenschap ging naar twee neven en een nicht, die alle drie in Apeldoorn woonden. Ook zij hebben niet veel aan de weg getimmerd met deze collectie van enige honderden stuks. Omdat zij bang waren voor vervalsingen met betrekking tot de biscuits, hebben zij een aantal daarvan vernietigd, terwijl zij ook de receptenschriften van kleimengsels en glazuren om die reden verbrand hebben.

In 2005 zijn er zo'n 50 stuks van Andrée's werk verkocht op een Art Déco- en Jugendstilveiling in Zwolle. Dit waren voornamelijk (minatuur)vaasjes, met een enkele kom en schaal erbij, die tussen de €100,00 en €200,00 oprachten.

Bronnen:

- M.G. Spruit-Ledeboer, *Nederlandse keramiek 1900-1975*, Amsterdam 1977.
- M.G. Spruit-Ledeboer, Leven en werk van de pottenbakker Johannes Henricus Andrée, Mededelingenblad vrienden van de Nederlandse keramiek, vol. 61, 1-53.
- M. Singelenberg-van der Meer, *Nederlandse keramiek- en glasmerken 1880-1940*, Lochem/Gent 1985.
- 'Pottenbakker Hein Andrée was een buitenbeentje', *Apeldoornse Courant*, 27 september 1997.
- 'J.H. Andrée (1882-1961) Pottenbakker in Apeldoorn', *Nieuwsbulletin Felua*, 3, 1997, 70-73.
- 'Collectie Hein Andrée in museum', *Apeldoornse Courant*, 5 juli 2001.
- 'J.H. Andrée (1882-1961) Pottenbakker in Apeldoorn', *Vouwblad in de reeks Apeldoornse kunstenaars*, Historisch Museum Apeldoorn.
- Veiling 'Pepi' maart 2005, Hessink's Veilingen, Nijmegen.

De afbeeldingen, die voorbeelden van het werk van Hein Andrée laten zien, zijn afkomstig uit het Coda-Museum in Apeldoorn.